

ПРО ЛАТЕНТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ON THE LATENCY OF ENVIRONMENTAL CRIME

Черниш М.О., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У статті констатується, що важливе значення не тільки для теорії сучасної кримінології, але і для практики є встановленні у межах її наукового дослідження видів латентності, які характерні для окремих складів кримінальних правопорушень проти довкілля з характеристикою об'єктивних і суб'єктивних факторів природної та штучної латентності екологічних злочинів, оскільки попередження кримінальних правопорушень, які завдають шкоди навколишньому середовищу, є найбільш складним і специфічним видом соціально-правової діяльності, що визначається такими чинниками: 1) найвищий рівень латентності, порівнюючи з іншими кримінальними правопорушеннями; 2) наслідком екологічної злочинності може бути екологічна катастрофа; 3) через антропогенний і техногенний вплив на екосистему, а також процеси глобалізації, зумовлені науково-технічним прогресом обумовлюють їх транснаціональний характер; 4) масштабність руйнівної сили та тривалості незворотних процесів, які є наслідком кримінальних правопорушень проти довкілля не порівнюються з наслідками від інших складів кримінально-протиправної діяльності; 5) у зв'язку із латентним характером соціальна небезпека і тривалий негативний вплив кримінальних правопорушень проти довкілля не повністю охоплюються офіційною статистикою; 6) через відсутність єдиної геоінформаційної системи неможливо отримати достовірної інформації про рівень та низку кримінологічних параметрів екологічної злочинності; 7) відсутні спеціалізовані екологічні суди.

Доведено, що формування відповідального ставлення громадян до довкілля має відбуватися шляхом підвищення екологічної культури населення через безперервну екологічну освіту, насамперед дітей, поширення екологічних знань та професійну екологічну освіту, а також через зміну негативних традицій щодо природокористування та споживацької поведінки. Все це дозволить приймати та реалізовувати екологічно збалансовані управлінські рішення на всіх рівнях та ефективно запобігати корупції в екологічній сфері. У зв'язку з цим єдиним реальним завданням, яке необхідно ставити у боротьбі з екологічною злочинністю, є запобігання в частині зменшення кількості та поширеності кримінальних правопорушень проти довкілля до певного мінімального рівня, прийнятного для суспільства; зниження ризику вчинення таких кримінальних правопорушень; унеможливлення заняття кримінально-протиправною діяльністю як бізнесом чи промислом; зниження інших негативних соціальних явищ (насамперед, корупції та тіньової економіки), обмеження їх взаємного впливу.

Ключові слова: кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля, кількісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, якісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, латентність кримінальних правопорушень проти довкілля.

The article states that it is of great importance not only for the theory of modern criminology, but also for practice to establish within the framework of its scientific research the types of latency that are characteristic of individual components of criminal offenses against the environment with the characteristics of objective and subjective factors of natural and artificial latency of environmental crimes, since the prevention of criminal offenses that harm the environment is the most complex and specific type of socio-legal activity, which is determined by the following factors: 1) the highest level of latency, compared to other criminal offenses; 2) the consequence of environmental crime can be an ecological disaster; 3) due to anthropogenic and technogenic impact on the ecosystem, as well as globalization processes caused by scientific and technological progress, determine their transnational nature; 4) the scale of the destructive force and duration of irreversible processes that are a consequence of criminal offenses against the environment are not compared with the consequences of other components of criminal and illegal activity; 5) due to the latent nature, the social danger and long-term negative impact of criminal offenses against the environment are not fully covered by official statistics; 6) due to the lack of a unified geoinformation system, it is impossible to obtain reliable information about the level and a number of criminological parameters of environmental crime; 7) there are no specialized environmental courts. It has been proven that the formation of a responsible attitude of citizens to the environment should occur by increasing the ecological culture of the population through continuous environmental education, primarily of children, the dissemination of environmental knowledge and professional environmental education, as well as through changing negative traditions regarding nature use and consumer behavior. All this will allow making and implementing environmentally balanced management decisions at all levels and effectively preventing corruption in the environmental sphere. In this regard, the only real task that must be set in the fight against environmental crime is prevention in terms of reducing the number and prevalence of criminal offenses against the environment to a certain minimum level acceptable to society; reducing the risk of committing such criminal offenses; making it impossible to engage in criminal and illegal activities as a business or trade; reducing other negative social phenomena (primarily corruption and the shadow economy), limiting their mutual influence.

Key words: criminological characteristics of criminal offenses against the environment, quantitative indicators of criminal offenses against the environment, qualitative indicators of criminal offenses against the environment, latency of criminal offenses against the environment.

Постановка проблеми. Важливе значення не тільки для теорії сучасної кримінології, але і для практики є встановленні у межах її наукового дослідження видів латентності, які характерні для окремих складів кримінальних правопорушень проти довкілля з характеристикою об'єктивних і суб'єктивних факторів природної та штучної латентності екологічних злочинів, оскільки попередження кримінальних правопорушень, які завдають шкоди навколишньому середовищу, є найбільш складним і специфічним видом соціально-правової діяльності, що визначається такими чинниками: 1) найвищий рівень латентності, порівнюючи з іншими кримінальними правопорушеннями; 2) наслідком екологічної злочинності може бути екологічна катастрофа; 3) через антропогенний і техногенний вплив на екосистему, а також процеси глобалізації, зумовлені науково-технічним прогресом обумов-

люють їх транснаціональний характер; 4) масштабність руйнівної сили та тривалості незворотних процесів, які є наслідком кримінальних правопорушень проти довкілля не порівнюються з наслідками від інших складів кримінально-протиправної діяльності; 5) у зв'язку із латентним характером соціальна небезпека і тривалий негативний вплив кримінальних правопорушень проти довкілля не повністю охоплюються офіційною статистикою; 6) через відсутність єдиної геоінформаційної системи неможливо отримати достовірної інформації про рівень та низку кримінологічних параметрів екологічної злочинності; 7) відсутні спеціалізовані екологічні суди.

Стан опрацювання проблематики. Ґрунтовну кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема й географію їх поширення, здійснила на рівні докторської дисертації Ю.А. Турлова «Про-

тидія екологічної злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади» (Київ, 2018 р.). Проте вчена аналізувала дані до 2016 р. включно, а тому існує потреба у з'ясуванні тенденцій екологічної злочинності, що відбулися з того часу, особливо питання її латентності.

Метою статті є з'ясування особливостей латентності кримінальних правопорушень проти довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням вищевказаного доречно зауважити, що низка вчених, зокрема Шульга А.М., у своїх працях неодноразово вказували на те, що «екологічна злочинність посідає перше місце серед інших видів злочинів за рівнем латентності» [1, с. 167]. Хоча екологічна злочинність за своєю природою є латентною і саме тому статистичні показники не завжди відображають реальну картину таких кримінальних правопорушень, не можна не погодитися з твердженням, що суспільно небезпечні наслідки екологічних кримінальних правопорушень можна спостерігати і навіть відчувати на собі практично в усіх куточках нашої країни. Незважаючи на низький рівень зареєстрованих екологічних кримінальних правопорушень та відсутність значних позитивних зрушень у таких показниках, не можна заперечувати той факт, що стан складових навколишнього середовища з кожним роком погіршується, починаючи з часів незалежності України.

Питання латентної екологічної злочинності відображає в собі низку ризиків та реальний стан екологічної злочинності в Україні зокрема. З цього приводу академік Поклад В.І. зазначав, що латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, динаміку злочинності, а також розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності покарання; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [2, с. 31].

Звичайно, принцип невідворотності покарання ніколи не був і не може бути всеохоплюючою реальністю кримінальної політики. Існування потенційних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення часто зумовлено небажанням потерпілих повідомляти про факти вчинення та недоліками в роботі правоохоронних органів. Проте невідворотність покарання є питанням часу, адже не дивлячись на факт прихованості особою яка вчинила кримінальне правопорушення, яке пов'язано із безпосереднім забрудненням довкілля, суспільство в будь-якому разі відчуває на собі наслідки скоєння таких кримінально-

протиправних діянь у вигляді захворюваності населення, зменшенні тривалості життя та вимирання представників тваринного та рослинного світу тощо. Такої ж думки дотримується Литвак О.М., який переконаний у «практичній неможливості» невідворотності відповідальності [3, с. 235].

З огляду на цілі державної кримінологічної політики у сфері охорони довкілля, слід зазначити, що викоринити екологічну злочинність та усунути її детермінанти взагалі неможливо, оскільки мета повністю нівелювати антропогенний вплив на довкілля є утопічною та науково необґрунтованою.

У зв'язку з цим єдиним реальним завданням, яке необхідно ставити у боротьбі з екологічною злочинністю, є запобігання в частині зменшення кількості та поширеності кримінальних правопорушень проти довкілля до певного мінімального рівня, прийняттого для суспільства; зниження ризику вчинення таких кримінальних правопорушень; унеможливлення заняття кримінально-протиправною діяльністю як бізнесом чи промислом; зниження інших негативних соціальних явищ (насамперед, корупції та тіньової економіки), обмеження їх взаємного впливу.

Навколишнє середовище – це не абстракція, а запорука якості життя і здоров'я самих людей, в тому числі майбутніх поколінь. Захист довкілля під час збройного конфлікту є нагальним завданням для суспільства. Звичайно, навколишнє середовище необхідно захищати «як у мирний час, так і під час збройного конфлікту». В останньому випадку довкілля має бути захищене міжнародним гуманітарним правом, порушення якого в принципі має каратися кримінальною відповідальністю. Однак у міжнародному кримінальному праві та Кримінальному кодексі України наразі відсутнє чітке та повне визначення міжнародних військових злочинів проти довкілля. Відповідно вітчизняною правовою наукою також не приділяється достатньої уваги дослідження цього питання. Водночас Садовою Т.С. у 2023 р. була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за темою «Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом». Це дослідження є особливо актуальним для України, що пов'язано із постійним негативним впливом на довкілля починаючи з 2014 року. Ця робота є першим комплексним науковим дослідженням що має значний внесок у розвиток теоретичних положень щодо правової кваліфікації та притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних воєнних злочинів проти довкілля; розмежування міжнародних воєнних злочинів проти довкілля із суміжними злочинами, які пов'язані із заподіянням шкоди

Рис. 1. Динаміка облікованих кримінальних правопорушень проти довкілля по відношенню до кримінальних правопорушень проти довкілля у яких особам вручено повідомлення про підозру (за період з 2019 по 2023 рр.) (за даними Офісу Генерального прокурора України)

довкілля тощо. Окрім цього у роботі представлена низка авторських термінів та ідей, концепцій та висновків, яким притаманна наукова новизна [4].

Щодо досліджень монографічного характеру, то першим ґрунтовним науковим дослідженням після прийняття чинного КК України є монографія Гавриша С.Б. «Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства» (2002 р.). На основі глибокого і всебічного дослідження взаємозв'язку людини і природи, системи поведінкових ризиків суб'єктів екологічних деліктів, проблем екологічної безпеки тощо, по-новому висвітлено основні питання теорії кримінального права, що дало змогу системно і раціонально проаналізувати, зокрема, аспекти правової охорони довкілля кримінальним законом, а саме тлумачення і застосування кримінально-правових норм екологічного характеру на практиці, а також системно та раціонально проаналізовано шляхи та способи вдосконалення екологічного та кримінального законодавства [5].

Доволі ґрунтовне дослідження викладене у монографії Митрофанова І.І. «Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля» (2010 р.). Висвітлено саме проблематика щодо структурного впорядкування кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за екологічні кримінальні правопорушення із запровадженням авторської класифікації екологічних кримінальних правопорушень [6].

У монографії Локтіонової В.В. «Наслідки вчинення злочинів проти довкілля» (2011 р.) розглянуто теоретичні аспекти і судової практика з найактуальніших питань щодо наслідків кримінальних правопорушень. Визначено, що попередньо опубліковані роботи низки дослідників не торкалися таких як: визначення ознак кримінальних правопорушень проти довкілля; методик розрахунків екологічний шкоди; уніфікації наслідків екологічних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим в основу дослідження покладено мету проведення комплексного аналізу екологічних кримінальних правопорушень щодо визначення наслідків їх вчинення із запропонованням шляхів вдосконалення кримінального законодавства та механізмів реалізації кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля [7].

У межах підготовленої Турлової Ю.А. монографії «Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії» викладені теоретичні та практичні питання екологічної злочинності в Україні. Дослідження присвячено екологічній злочинності як сучасному феномен, тенденції вчинення чого щороку підвищується, що викликано закономірностями розвитку такого явища. Визначено портрет особи, яка вчиняє екологічні кримінальні правопорушення. Охарактеризовано причини екологічної злочинності, як наслідок запропоновано концептуальну модель системи протидії екологічній злочинності, охарактеризовано найбільш значущі складові компоненти стратегії запобігання екологічній злочинності [8, с. 234].

Окремо слід наголосити, що відомості про групові кримінальні правопорушення належать до кримінологічної характеристики окремої особи яка вчиняє кримінальні правопорушення. Це пов'язано з тим, що накопичення, опис, пояснення та систематизація відповідних наукових знань є одним з невід'ємних елементів кримінології. Те ж саме стосується окремих видів кримінальних правопорушень, особливо екологічних, яким неможливо запобігти без з'ясування конкретних обставин окремих категорій осіб, які вчиняють такі діяння, оскільки особистісні характеристики осіб які їх вчиняють є систематично важливими для аналізу причин кримінально-протиправної поведінки, а, відтак, і для запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Як відомо, групова злочинність характеризується підвищеною суспільною небезпечкою. Це пов'язано з тим, що

в процесі його вчинення об'єднаними зусиллями кількох осіб досягаються більш тяжкі наслідки, ніж від дій однієї особи. Кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються саме груповим характером. Водночас Мельник О.В., яка досліджувала кримінальні правопорушення проти довкілля, пояснює невелику питому вагу групових кримінальних правопорушень у цій категорії справ, так: «офіційна статистика не є повністю адекватною реаліям вчинення злочинам даної категорії, адже хоча видання незаконного розпорядження, що призводить до забруднення довкілля або ж створення такої загрози, здійснюється службовою особою (яка за незаконне використання наявних в неї правових можливостей і притягується до відповідальності), фактичне виконання безпосередніх дій, як правило, здійснюються іншими особами. Досліджена нами правозастосовна практика свідчить про відсутність випадків притягнення до відповідальності безпосередніх виконавців злочинів даної категорії. При цьому потрібно виходити з того, що підлеглий та інша особа, які виконали розпорядження службової особи та усвідомлювали його злочинний характер, є співучасниками злочинної дії службової особи. У подібних ситуаціях сама службова особа виступає як організатор вчинення злочину. Кримінальна ж відповідальність осіб, які виконували розпорядження службової особи про забруднення об'єктів природного середовища, може настати в тих випадках, коли вони усвідомлювали істинний характер виданого наказу. Разом з тим, судово-слідча практика йде шляхом визнання таких виконавців особами, що діяли невинно» [9, с. 170–171].

Низка наукових досліджень Козлюк Л.Г. присвячена окремим питанням протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, які вчинені службовими особами. Автор висвітлює специфічні проблеми, пов'язані з особами, які вчиняють цю категорію кримінальних правопорушень, визначає криміногенні фактори службової екологічної злочинності з позицій соціального та натуралістичного світогляду, а також пропонує перспективні заходи протидії таким явищам. Крім того, вона обстоює позицію щодо ефективності функціонування спеціалізованих інститутів, зокрема спеціалізованої природоохоронної прокуратури, для боротьби з екологічною злочинністю.

До того ж, Козлюк Л.Г. досліджує окремі аспекти боротьби з корупційними правопорушеннями у сфері охорони навколишнього природного середовища [10]. Цьому ж питанню приділяє увагу Поліщук Г.С., який вважає, що: «екологізація всіх аспектів державної політики неможлива без затвердження нової світоглядної домінантності в українському суспільстві, формування екологічної культури, відповідної зміни ціннісних орієнтацій і свідомості людей, розуміння суті та небезпечності екологічних проблем, участі кожної людини в їх розв'язанні».

Висновки. Формування відповідального ставлення громадян до довкілля має відбуватися шляхом підвищення екологічної культури населення через безперервну екологічну освіту, насамперед дітей, поширення екологічних знань та професійну екологічну освіту, а також через зміну негативних традицій щодо природокористування та споживацької поведінки. Все це дозволить приймати та реалізовувати екологічно збалансовані управлінські рішення на всіх рівнях та ефективно запобігати корупції в екологічній сфері.

У зв'язку з цим єдиним реальним завданням, яке необхідно ставити у боротьбі з екологічною злочинністю, є запобігання в частині зменшення кількості та поширеності кримінальних правопорушень проти довкілля до певного мінімального рівня, прийняттого для суспільства; зниження ризику вчинення таких кримінальних правопорушень; унеможливлення заняття кримінально-протиправною діяльністю як бізнесом чи промислом; зниження інших негативних соціальних явищ (насамперед, корупції та тіньової економіки), обмеження їх взаємного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 525 с.
2. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
3. Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Головкін О.В. та ін. Захист прокурором прав громадян та інтересів держави у сфері охорони довкілля Навчальний посібник. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. 235 с.
4. Садова Т.С. Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом: автореф. дис...докт. філософ.: 12.00.08. Харків, 2023. 215 с.
5. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 636 с.
6. Митрофанов І. І. Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля: монографія. Кременчук: Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2010. 272 с.
7. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія. Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2011. 256 с
8. Турлова Ю.А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ : Знання України, 2018. 459 с.
9. Мельник О.В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із забрудненням довкілля. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 168–175.
10. Турлова Ю.А., Поліщук Г.С., Козлюк Л.Г., Пенязькова О.О. Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2021. № 2(90). С. 42–51.